

Offentliggjort første gang i *Grundtvigs Værker* version 1.15, november 2019

Indledningen er redigeret af Jon Tafdrup og Vanja Thaulow

Tilsyn ved cand.pæd. Thorstein Balle

Denne pdf er en læseversion af værkets indledning. Værket findes digitalt med punktkommentarer, tekstredigering og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2024

Indledning til

“Er Troen virkelig en Skole-Sag?”

ved Else Riisager

Indhold

- 1 Et kontroversielt synspunkt
- 2 Baggrund for Grundtvigs debatindlæg
 - 2.1 Lovgivningsmæssige forhold
 - 2.2 Grundtvigs holdninger
- 3 Den aktuelle skoledebat
 - 3.1 Grundtvigtilhængerne Sigfred Ley og J.P.G. Jensen
 - 3.2 Skolelærer Rasmus Sørensen
 - 3.3 Grundtvigs indlæg
 - 3.4 Modsvar fra kristne skolelærere
- 4 Vedvarende problemstillinger
- 5 Anvendt litteratur

1 Et kontroversielt synspunkt

Grundtvigs korte artikel “Er Troen virkelig en Skole-Sag?” gav brydninger, da den udkom i J.C. Lindbergs ugeskrift *Nordisk Kirke-Tidende* den 31. januar 1836 (nr. 5, sp. 67-73). Grundtvigs benægtende svar på spørgsmålet var kontroversielt: at en oplæring eller forkyndelse, der havde til formål at vække en personlig, kristen tro hos eleverne, ikke hørte hjemme i den offentlige børneskole. Artiklen var et indlæg i en længere debat i tidsskriftet om indhold og metoder i børneskolen, og Grundtvigs svar var i direkte modstrid med hovedindholdet af den hidtidige skoleundervisning af den brede befolkning.

2 Baggrund for Grundtvigs debatindlæg

2.1 Lovgivningsmæssige forhold

Siden reformationen havde der fra øvrighedens side været en forventning om, at forældre og præster opdrog børnene i kristendom. Af den pietistisk prægede skoleforordning fra 1739 fremgik det, at oplæring i grundbegreberne af den evangelisk-lutherske kristendom samt læsning skulle være det vigtigste indhold i skoleundervisningen af almuens børn. Disse bestemmelser var en forudsætning for konfirmationen, der var blevet indført i 1736.

I skolelovene fra 1814, der påbød skolepligt for alle børn, blev religionen fastholdt som skolens centrale fag. Først og fremmest bestod det af den kristne børnelærdom: Ved alle kongerigets borger- og almueskoler fra 1794 og helt frem til 1856 var Luthers lille katekismus, Balles lærebog og salmebogen – det vil fra 1798 sige *Evangelisk-kristelig Psalmebog* – obligatoriske lærebøger, som børnene skulle være i stand til at læse (se Appel mfl. 2013, s. 199 f.). Lærebøgerne skulle desuden læres ordret udenad for de to førstnævnte og for et antal salmers vedkommende. Undervisningsmetoden var den kateketiske, dvs. en mundtlig overhøring i form af faste, gentagne spørgsmål og svar, og katekismen og lærebogen var indrettede derefter.

Formålet med undervisningen var dobbelt, dels at danne børnene til gode og retskafne mennesker i overensstemmelse med den evangelisk-kristelige lære, dels at give dem kundskaber og færdigheder, så de kunne blive nyttige borgere i staten (Appel mfl. 2013, s. 129). Denne dobbelthed af religiøs og almen oplæring afspejlede sig i konfirmationen, der bestod af en bekræftelse af den enkeltes tro og en eksamen i de opnåede skolekundskaber. Konfirmationen markerede overgangen fra barn til voksen og var en forudsætning for at erhverve visse borgerlige rettigheder.

Under enevælden var den altovervejende del af borgerne i landet tvungne medlemmer af statskirken og hørte til det sogn, de boede i, med dets lokale kirke og skole. De var derfor nødt til at lade sig betjene af den lokale præst og af den stedlige skolelærer, medmindre de havde fået særlig tilladelse til, at deres børn blev undervist på anden måde. Der fandtes således et gensidigt sognebånd mellem sognets beboere og præst og et såkaldt skolebånd mellem dets børn og lærer. For jøder og enkelte andre religiøse grupper gjaldt tilsvarende regler. Idet folk af jødisk tro siden 1814 havde haft nogle borgerlige rettigheder, skulle disse unge gennem en jødisk konfirmation aflægge en prøve i jødedom ud fra en autoriseret lærebog (Appel mfl. 2013, s. 138-141; Lausten 2012, s. 154-156).

2.2 Grundtvigs holdninger

Det kontroversielle forslag om at afskaffe oplæring til kristen tro i den offentlige børneskole, som Grundtvig fremsatte i sin artikel, udsprang af nogle holdninger, der var blevet tydelige for ham i begyndelsen af 1830'erne. For ham havde kernen i kristendommen siden 1825 været baseret på trosbekendelsen, som den lød ved dåben, og indstiftelsesordene, som de lød ved nadveren, og sådan som ordene levende og mundtligt havde lydt gennem den kristne menigheds historie. Med baggrund i denne kristendomsforståelse ville han fra 1832 opdele undervisningen, så der kunne blive forskel på en kristent forkyndende undervisning og en alment dannende oplæring i

moral og fælles kundskaber, der var nyttige for en samfundsborger. Til det alment dannende hørte det, Grundtvig kaldte 'den mosaisk-kristelige anskuelse'. Denne "høiere Anskuelse af Menneske-Livet og dets naturlige Forhold til Guddommen", som Grundtvig i sin artikel ønskede undervisning i (Grundtvig 1836, sp. 71), havde han udfoldet i *Nordens Mythologi* (1832). Anskuelsen bestod blandt andet af et bibelsk historie- og skabelsessyn, hvor historien begyndte med skabelsen og gennem et lineært forløb med Jesu fødsel som en markant begivenhed ville ende i en apokalypse (se uddybning i Bugge 1965, s. 256-258, og Vind 1999, s. 236-241).

Det var i de samme år, Grundtvig udviklede sin skelnen imellem de primære formål, som han mente, statens institutioner skulle varetage. Det drejede sig om adskillelsen mellem kirke og skole og om det rette forhold mellem stat og kirke. I fortalen til *Haandbog i Verdens-Historien* (1833) formulerede han det således:

Den *Mosaisk-Christelige* Anskuelse af Livet, i alle sine Retninger og alle sine Yttringer, er mig nemlig, nu som før, den eneste guddommeligt sande og eviggældende, men jeg har efterhaanden lært at skielne skarpt mellem *Kirke* og *Skole*, *Tro* og *Vidskab* [dvs. filosofi, stræben efter visdom og erkendelse], *Timeligt* og *Evigt*, og indseer klart, at ligesaa kraftigt som den Christne Kirke maa tilbagevise ethvert Forsøg af Stat og Skole paa at omdanne den efter Tykke, ligesaa uberettiget er den til at paanøde enten [dvs. hverken] Stat eller Skole en kirkelig Skikkelse (bind 1, s. VIII).

3 Den aktuelle skoledebat

3.1 Grundtvigtilhængerne Sigfred Ley og J.P.G. Jensen

"Er Troen virkelig en Skole-Sag?" var et indlæg i en igangværende debat om skolen i *Nordisk Kirke-Tidende*, hvor flere forhold var blevet drøftet (se uddybende om debatten i Banning 1958, s. 140-145). *Nordisk Kirke-Tidende* var et ugeskrift, som havde sit udgangspunkt i grundtvigsk prægede synspunkter, og som siden 1833 havde dannet et forum for og en forbindelse mellem kristeligt 'vakte' kredse i hovedstaden og rundt i landet (se Baagø 1958, s. 205-208). Indlæggene i debatten henvendte sig således til en personkreds, der ønskede at fremme en levende kristen tro i befolkningen.

Debatten begyndte i maj 1834 med en artikel af Sigfred Ley, der fremlagde et skoleprogram "*Til Christne Forældres nærmere Overveielse*" (Ley 1834, sp. 326). Ley var i en periode lærer for Grundtvigs børn og færdedes blandt de unge teologer, der kom i hans hjem (*Grundtvigs Erindringer* 1948, s. 148). Artiklen var stærkt påvirket af Grundtvigs synspunkter på undervisningsemner og -metoder og af hans lærebogsmaterialer, og den indeholdt følgende passus: "Hvad egentlig *Christendom* selv angaaer, da er det ikke Skolens Sag at bibringe *Den*" (sp. 330). I juni 1835 reklamerede skoleleder J.P.G. Jensen for sin skole med lignende synspunkter. Jensen havde hørt til en studenterkreds med tilknytning til Lindberg og skrev blandt andet: "Hvad da først det for Christne Vigtigste angaaer, da er det min Overbeviisning, at Skolen ikke egentlig er Stedet, hvor Troen skal meddeles Børnene, men at dette nødvendig maa ske i Hjemmet i Familiens Skjød, naar Talen er om en virkelig christelig Børne-Opdragelse" (Jensen 1835, sp. 393).

3.2 Skolelærer Rasmus Sørensen

Dette fik skolelærer i Venslev ved Skælskør, Rasmus Sørensen, på banen med et modsat standpunkt og andre erfaringer. Først i 1830'erne hørte Sørensen ellers både i sit kristendomssyn og sin pædagogik til kredsen om Grundtvig og Lindberg. I indlægget "Dansk historisk Skole" fra november 1835 indvendte han, at "Skolen ogsaa [er] Stedet, hvor Troen skal meddeles Børnene" (Sørensen 1835, sp. 705). Selv om kristne forældre påvirkede børnene med deres tro, så mente han, at forældrenes største krav til skolen var, at den "underviste, oplærte og stadfæstede" børnene videre i den kristne tro, end forældrene selv kunne hjemme (sp. 705). Generelt var skolen til for at understøtte kirken og staten. I artiklen fremhævede han, hvilken positiv virkning en levende, mundtlig undervisning havde selv efter "den maadeligste, dødeste Bog" (sp. 710), og han gav eksempler på katekisation, der passede til børnenes alder. Blandt andet gjorde Sørensen også opmærksom på, hvordan i hans øjne "vantroe Lærere" havde mulighed for at lære børnene deres egen frafaldne, såkaldte "hedenske Lære", mens de underviste ud fra Balles autoriserede lærebog (sp. 717 f.).

Sidst i november uddybede Ley sit program for "den Dansk-Historiske Skole", som han foretrak for "den Luthersk-Catechetiske" (Ley 1835, sp. 743), og Sørensen replicerede 24. januar 1836 med "Hvad er en luthersk catechetisk Skole?" (Sørensen 1836a, se [faksimile](#)). Modsat Ley kunne Sørensen ikke drømme om, at Grundtvigs historiske kort [Tidens Ström \(klik her\)](#) og hans skolebøger skulle træde i stedet for Luthers lille katekismus som den første og vigtigste bog for børn. Han var slet heller ikke enig i, at en mundtlig, historisk fortællende undervisning "skulde træde *istedet for* mundtlig Meddelelse af Troen og catechetisk Belærelse [dvs. undervisning]" efter den påbudte lærebog (sp. 50 f.). Tværtimod var denne undervisning for ham som kristen lærer og i troende forældres sted hovedsagen frem for alt andet i hans skole (sp. 51 og 53). I undervisningen af børnene pegede han på troen "ikke blot som en Historie til deres Kundskab og [som en] Fortælling" (sp. 53), men som noget, der virkelig angik dem og skulle tilbydes dem "med Spørgsmaale til deres Hjerter og Samvittighed, om de ville annamme og modtage det til deres Sjæles Frelse og Salighed, eller forkaste det til deres Sjæles Fortabelse og Fordømmelse" (sp. 53 f.). En luthersk, kateketisk skoles hovedformål var på denne måde at udvikle "den levende Bevidsthed i Hjerterne", der gjorde den enkelte i stand til at tilegne sig eller forkaste kristendommen (sp. 54; se også sp. 60 f.).

3.3 Grundtvigs indlæg

Ugen efter Sørensens sidste artikel i *Nordisk Kirke-Tidende* stod Grundtvigs indlæg i skoledebatten trykt. Grundtvig skærpede debatten ved tydeligt at give til kende, at han ønskede kristendomsundervisningen fjernet fra den offentlige skoleundervisning. I artiklen henvendte han sig til dem, der havde et personligt og levende forhold til kristendommen, og han mente at varetage specielt deres interesser (sp. 68).

Hovedproblemet var, at en levende kristen tro kun var ringe udbredt i samtiden (s. 70 f.). Grundtvig mente at kunne konstatere, at der var historisk bevis for, at den

kristendomsundervisning, der var foregået siden reformationen, havde været "en stor *Vildfarelse*" (sp. 68). Ifølge Grundtvig var årsagen, at lærerens eget trosforhold påvirkede børnenes under undervisningen (sp. 68 og 70). Desuden var det sådan, at enhver gentagen og alvorlig beskæftigelse med trosspørgsmål enten ville svække eller styrke den personlige tro (sp. 70). I forhold til samtiden betød det, at da de fleste lærere efter Grundtvigs opfattelse ikke var personligt troende, og da børnene var bundet til den lokale skole, var det bedre for de levende kristne, at deres børn ikke blev undervist i kristendom i skolen, og at forældrene reelt påtog sig ansvaret for deres kristne oplæring (sp. 68 og 70-72).

Grundtvig var klar over, at der fandtes troende lærere, der som Rasmus Sørensen i Venslev gav levende kristendomsundervisning, men dem ville han regne som en undtagelse, og overordnet betragtet måtte der vurderes ud fra undervisningen som helhed (sp. 68 og 69).

Ud over flere andre synspunkter på skoleundervisningen, gav Grundtvig til kende i artiklen, at han desuden gik ind for, at konfirmationen kunne adskilles i en kristen bekræftelse og en eksamen i kundskaber, dvs. opdeles i en kristen og en slags borgerlig konfirmation (sp. 72).

Læs mere

Om Grundtvigs artikel kan der yderligere læses i Bugge 1965, s. 277-281.

3.4 Modsvar fra kristne skolelærere

Grundtvigs indlæg i debatten affødte kraftige offentlige reaktioner både fra Rasmus Sørensen og fra Gregers Bech, der var skolelærer ved Aalborg. Førstnævnte skrev hurtigt et langt modsvar, der var så voldsomt, at Lindberg, som Sørensen rådførte sig med, rådede ham til at dæmpe det før trykningen (Baagø 1958, s. 259). Pjecen *Ja, Troen er virkelig ogsaa en Skole-Sag* udkom omkring den 23. april 1836.

Sørensen mente, at Grundtvigs strategi for at styrke kristendommen var forkert (Sørensen 1836b, s. 15). Som indvending mod Grundtvigs historiske påstand pegede Sørensen blandt andet på, at det først var med vækkelsesbevægelserne sidst i 1700-tallet, at et fåtal af personer fra almuen havde været på et udviklingsstade, hvor de som enkeltindivider var i stand til personligt at tage stilling til religiøs forkyndelse (s. 6 f. og 19 f.). Hvad angik den fremtidige udbredelse af levende kristendom, trak Sørensen på sit personlige kendskab til almuen på landet. Han var på daværende tidspunkt ledende medlem af de 'vakte' på Sydvestsjælland (Banning 1958, s. 13). Sørensen forventede, at enkelte levende og personligt troende lærere og forældre efterhånden ville påvirke den øvrige almue, der ikke havde viden og dybere religiøs indsigt i kristendom. Ved omgangen med de bevidste og levende troende kristne ville det store flertal efterhånden kunne tage stilling for og imod troen (s. 17-25, spec. s. 21). De troende skulle således anvende det bestående, nemlig kirkens og skolens forhold til staten, på en dygtig måde, så de kunne give det nyt liv (s. 27 f.).

For Sørensen selv og andre troende lærere, som han kendte en del af, ville realiseringen af Grundtvigs indstilling til kristendomsundervisningen få store personlige konsekvenser. Sørensen erklærede, at han hverken i eller uden for skolen ville undlade at vise sin tro, og hvis myndighederne krævede, at han skulle lade være, måtte de afskedige ham (s. 11). Skolelærer Gregers Bech meddelte i "Hvorvidt Troen er en Skolesag" (maj 1836), at hvis Grundtvig havde ret angående kristendomsundervisningen, "da maa jeg finde mit Liv i denne Verden reent forfejlet", og at han for sin samvittigheds skyld ville være nødt til at tage sin afsked (sp. 290). I de sidste 25 år havde han set det som sit kald fra Gud "at vække christelig Troe, Haab og Kjærlighed i de Umyndiges Hjerter" (sp. 289). Personligt havde Bech længe været en stor beundrer af Grundtvig og havde haft brevkontakt med ham siden 1814 (*Breve*, bind 1, nr. 108 og 110; om deres efterfølgende private diskussion af skolesagen, se *Breve*, bind 2, nr. 398, 425 og 426).

I resten af sin artikel imødegik Bech Grundtvigs synspunkter og mente, at løsningen på problemet med undervisningen i kristendom af de levende troendes børn måtte være, at den lovpligtige binding til den lokale skole og kirke ophørte. Han håbede således, at Grundtvigs forslag om sognebåndets løsning, dvs. ophævelse, ville blive til virkelighed og udvidet til også at gælde skolen. Der skulle være frit skolevalg, og specielt angående kristendomsundervisningen skulle forældrene enten selv kunne undervise børnene eller frit kunne vælge en lærer (Bech 1836, sp. 302).

4 Vedvarende problemstillinger

De spørgsmål, som Grundtvigs artikel og skoledebatten omhandlede, forblev aktuelle gennem adskillige revisioner af skolelovene. I 1855 blev skolepligten efter pres fra grundtvigske kredse afløst af en undervisningspligt, så forældre generelt fik tilladelse til selv at sørge for deres børns undervisning. Det kan også nævnes, at det fra 1937 blev frivilligt at deltage i kristendomsundervisningen i folkeskolen. Ligeledes gjaldt det for folkeskolen, at den indtil 1958 hvilede 'på kristen grund', og at kristendomsundervisningen indtil 1975 var et forkyndende fag (se f.eks. Appel mfl. 2014-2015, bind 4, s. 53-72 og 151, samt bind 5, s. 27).

5 Anvendt litteratur

- Appel, Charlotte & Ning de Coninck-Smith (2013-2015) red. *Dansk skolehistorie. Hverdag, vilkår og visioner gennem 500 år*, bind 1-5, bind 2 (2013): *Da skolen tog form 1780-1850* udg. af Christian Larsen, Erik Nørr & Pernille Sonne. Aarhus.
- Appel, Charlotte & Ning de Coninck-Smith (2013-2015) red. *Dansk skolehistorie. Hverdag, vilkår og visioner gennem 500 år*, bind 1-5, bind 4 (2014): *Da skolen blev sin egen 1920-1970* udg. af Anne Katrine Gjerløff, Anette Faye Jacobsen, Ellen Nørgaard & Christian Ydesen. Aarhus.
- Appel, Charlotte & Ning de Coninck-Smith (2013-2015) red. *Dansk skolehistorie. Hverdag, vilkår og visioner gennem 500 år*, bind 1-5, bind 5

(2015): *Da skolen blev alles. Tiden efter 1970* udg. af Ning de Coninck-Smith, Lisa Rosén Rasmussen & Iben Vyff. Aarhus.

- Baagø, Kaj (1958) *Magister Jacob Christian Lindberg. Studier over den grundtvigske bevægelses første kampe*. København.
- Balle, Nicolai Edinger (1791) *Lærebog i den Evangelisk-christelige Religion, indrettet til Brug i de danske Skoler*. København.
- Banning, Knud (1958) *Degnekristne. En Almuerejsning. En Studie over den gudelige Vækkelse paa Sydvestsjælland med særligt Henblik paa Skolelærer Rasmus Sørensens Virke*. København.
- Bech, Gregers (1836) "Hvorvidt Troen er en Skolesag. Et Brev til Pastor N. F. S. Grundtvig" i *Nordisk Kirke-Tidende*, nr. 19, 8. maj, sp. 289-304. København.
- *Breve*, se Grundtvig, N.F.S. (1924-1926).
- Bugge, Knud Eyvin (1965) *Skolen for Livet. Studier over N.F.S. Grundtvigs pædagogiske tanker*. København.
- *Evangelisk-kristelig Psalmebog, til Brug ved Kirke- og Huus-Andagt* (1798). København.
- Grundtvig, N.F.S (1829) *Tidens Ström eller universal historisk Omrids*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1832) *Nordens Mythologi eller Sindbilled-Sprog historisk-poetisk udviklet og oplyst*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1833-1843: 1833-1856) *Haandbog i Verdens-Historien. Efter de bedste Kilder. Et Forsøg*, bind 1-3, bind 1 (1833). København.
- Grundtvig, N.F.S. (1836) "Er Troen virkelig en Skole-Sag?" i *Nordisk Kirke-Tidende*, nr. 5, 31. januar, sp. 67-73. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1924-1926) *Breve fra og til N.F.S. Grundtvig*, udg. Georg Christensen & Stener Grundtvig, bind 1-2. København.
- *Grundtvigs Erindringer* 1948, se Johansen, Steen & Henning Høirup (1948).
- Jensen, J.P.G. (1835) "Dansk, historisk Skole" i *Nordisk Kirke-Tidende*, nr. 25, 21. juni, sp. 393-396. København.
- Johansen, Steen & Henning Høirup (1948) *Grundtvigs Erindringer og Erindringer om Grundtvig. I Udvalg*. København.
- Lausten, Martin Schwarz (2012) *Jøder og kristne i Danmark. Fra middelalderen til nyere tid*. København.

- Ley, Sigfred (1834) "Nogle Bemærkninger angaaende *Skolen. Til Christne Forældres* nærmere Overveielse" i *Den Nordiske Kirke-Tidende*, nr. 19, 11. maj, sp. 326-331. København.
- Ley, Sigfred (1835) "Om *Skolen. Andet Stykke*" i *Nordisk Kirke-Tidende*, nr. 47, 22. november, sp. 737-747. København.
- *Nordisk Kirke-Tidende* (1833-1841), red. J.C. Lindberg. København.
- Sørensen, Rasmus (1835) "Dansk historisk Skole" i *Nordisk Kirke-Tidende*, nr. 45, 8. november, sp. 705-718. København.
- Sørensen, Rasmus (1836a) "Hvad er en luthersk catechetisk Skole?" i *Nordisk Kirke-Tidende*, nr. 4, 24. januar, sp. 49-61. København.
- Sørensen, Rasmus (1836b) *Ja, Troen er virkelig ogsaa en Skole-Sag; et Ord om Skolebaands Løsning i Anledning af Grundtvigs Spørgsmaal i Nordisk Kirketidende nr. 5 d. A.* København.
- Vind, Ole (1999) *Grundtvigs historiefilosofi*. København.